

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**“GLOBALLASHUV DAVRIDA TURKIY TILLAR INTEGRATSIYASI”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya MATERIALLARI
TO‘PLAMI**

I KITOB

Navoiy shahri,
24.05.2024

*Qodirova Hamida,
NavDPI, O'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi
II kurs magistranti.
(O'zbekiston)*

Annotatsiya: Maqolada Ibrohim Haqqulning Cho'lpon shaxsiyati, o'zbek adabiyotidagi o'rni, she'riyati va xorijda o'rganilishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, she'riyat, Qo'qon muxtoriyati, "Baljuvon"

Annotatsiya: The article discusses Ibrahim Haqqul's personality, his place in Uzbek literature, his poetry and his study abroad

Keywords: Cho'lpon, poetry, Kokan autonomy, "Baljuvan"

Ibrohim Haqqul milliy, mafkuraviy zabunlik va erksizlikning miqyosi nihoyatda keng va g'oyat qayg'uli bo'lgan davrlarda "so'zning ilohiy kuch-quvvati, millat taqdiridagi roli va adabiyotning asl mohiyatini to'g'ri va teran anglay olganlar" orasida Cho'lpon nomini ham alohida e'tirof etadi.⁵⁰ Ibrohim Haqqul "ijodining zamini va osmoni Vatan" bo'lgan Cho'lpon fojiasining sababini esa o'zini yurtning pok istakli shoiri deb bilgan va hech qachon pokiza istaklaridan kechmaganligida, ona Turkiston tuprog'i kelgindi yovlar tomonidan toptalishiga qarshi munosabatini yashirmaganligida, deb ko'rsatadi. Olim Cho'lpon she'rlari tahliliga kirishar ekan, eng avvalo, cho'lponshunoslikda tadqiqot obyekti sifatida o'rganilayotgan asarning tahlillariga nazar soladi. "O'lka qayg'usi" maqolasida keltirilgan "Buzilgan o'lkaga" she'ri tahlili misolida bunga amin bo'lishimiz mumkin. I.Haqqulov I.Sulton, G'ayratiy, O.Sharafiddinov va boshqa bir nechta adabiyotshunoslar qatorida o'z davrida yaratilgan darsliklardagi fikrlarga ham murojaat qiladi. She'r haqida xato va uydurma fikrlarga qarshi olim O. Sharafiddinovning 1967-yilda yozilgan "Yillar va yo'llar" maqolasidagi o'sha davr uchun jasorat hisoblangan fikrlarini yoqlaydi.⁵¹

1921-yilda yozilgan "Go'zal Farg'ona" she'ri bilan "Buzilgan o'lkaga" she'rining hamohangligini tarixiy voqealar bilan dalillaydi:

"Buxoroyi sharifning 1918-1920-yillardagi qismatini eslang.Xiva-chi?! Muarrixlarning ma'lumotlariga ko'ra, 1918-yil 31-yanvarda berilgan farmondan so'ng qizil qo'shinlar Qo'qon muxtoriyati hukumatini yo'qotish uchun 5-fevraldan boshlab Qo'qonga hujum qiladilar. Ikki o'rtadagi janglar davomida Qo'qon shahri uch kun yong'in ichida qoladi va 10 mingdan ortiq kishi halok bo'ladi. 1918-yilning boshida Marg'ilon shahrida 7000 ga yaqin, Andijon shahrida 6000, Namangan shahrida 2000, Bo'zqo'rg'on va Qo'qonqishloq tumanlarida 4500 ga yaqin turkistonli o'ldiriladi."⁵² Olim ana shu voqealar asosida "Buzilgan o'lkaga" she'ridagi fikrlarni yoqlaydi.

Ey, tog'lari ko'klarga salom bergan zo'r o'lka,

⁵⁰ Haqqulov I. Xa'et. adabiyot va abadiyat. – Toshkent: "Ta'fakkur" nashriyoti. 2019 - B.47.

⁵¹ Qarang: Haqqulov I. Xa'et. adabiyot va abadiyat. – Toshkent: "Ta'fakkur" nashriyoti. 2019 - B.51-52.

⁵² Haqqulov I. Xa'et. adabiyot va abadiyat. – Toshkent: "Ta'fakkur" nashriyoti. 2019 - B.53.

Nima uchun boshingda quyuq bulut ko'lanka?⁵³

I.Haqqul "quyuq ko'lanka"ni - zo'rlik, qo'rqinch, o'lka toleidagi qorong'ulik timsoli deb biladi. Bu kulfatlarning ta'siri shu darajadaki, "Uchmohlarning kavsaridek pokiza, Sadaflarning donasidek top-toza, Salqin suvlar tog'dan quyi tusharkan", yig'lar holatda:

"Yov bormi?... " deb to'rt tarafni tinglaylar... ,deya tahlil etadi.

Cho'lponning boshqa she'rlari kabi qo'ldan-qo'lga o'tib, sevib o'qilgan she'rlaridan biri o'zbek adabiyotida deyarli nomi tilga olinmay kelgan "Baljuvon" she'ridir. Cho'lponning Turkiyadagi tadqiqotchisi Husayn O'zboyning ta'kidlashicha, "Baljuvon" she'rini e'tiborga olmasdan, shoir adabiy shaxsiyati va ijodiyotiga to'g'ri baho berish mumkin emas. Jami 26 misrali bu she'rga I. Haqqulning bahosi esa mana bunday: "She'rning bag'riga yashiringan tarixiy ma'no, ochiq faryod va tolesizlik alamini o'nlab dostonlar tarkibiga ham sig'dirib bo'lmaydi "⁵⁴ Bugina emas, she'rdagi boshlanmaning mazmuniga tayanib, bu oddiy ohang emas, marsiya ohanglari ekanligiga e'tiborimizni qaratadi:

Faryodim dunyoning borlig'in bo'g'sin,

Umidning eng so'nggi iplarini uzsini!

Keyingi misralardan motamning sababchisi yosh bir yigit ekanligini aniqlaymiz:

G'azabdan titragan yosh bir yigitning

Toshdan siynasiga o'qlar o'rnamish.

Tog'larda erk uchun yurgan kiyikning

Qora ko'zlariga motamlar kirmish.

She'rdagi "tog'larda erk uchun yurgan kiyikning" kimligiga olim aniqlik kiritadi. "Anvar Posho Turk dunyosida bo'lganidek, Islom olamida ham keng tanilgan mard va fidoyi bir insondir. Birinchi jahon urushigacha u Turkiyaning nufuzli siyosiy va harbiy arboblardan bo'lib, kurashning qaltis va mashaqqatli yo'llarini bosib o'tgan". Anvar Posho haqidagi tarixiy ma'lumotlarni olim bir nechta (Usmon Xo'ja. "Anvar Posho Buxoroda qolsa edi...",Shavkat Surayyo Oydemir. Makedoniyadan O'rta Osiyoga, Anvar Posho.(3-jild),1988-yilda nashrdan chiqqan "Turk dunyosi tarixi" jurnalining 9-soni,)ilmiy, tarixiy manbalarga tayangan holda beradi. 1922-yilning 4-avgustida Baljuvonda shahid bo'lgan istiqlol va mustaqillik umidi bo'lgan Anvar Poshoning mash'um taqdiri Cho'lponni befarq qoldirishi mumkin emas edi. Olim I. Haqqulovning ma'lumotlari nafaqat she'rning mohiyatini anglashimizda, balki Cho'lpon asarlari nashrlari tarkibiga nima sababdan bu she'rning kiritilmaganligiga ham oydinlik kiritadi. Turkistonni qonga bo'yagan mustamlaka siyosati yurtimizning ko'plab mard va jasur farzandlari qatorida "Istiqlol ishqining ramzi" bo'lgan Anvar Poshoni ham ayamagan. Ibrohim Haqqulning sinchilik mahorati bizga she'rning kulminatsion nuqtasi Baljuvonda to'kilgan bu muborak qonning "tarixning rangini ozgartirgan qon" degan fikrlarida ekanligini ta'kidlashida yaqqol namoyon bo'ladi.

Tarixning rangini ko'p qonlar bilan

Qoraytgan, to'ldirgan biroq Baljuvon

Eng so'nggi umidni qonga bo'yagan,

Oh, qanday xayrsiz zamonlar kelgan!

41	Seyidnisa Lʼtifli Baxtiyar Detektiv nāsrda mūharibā mōvzusu (Cāmshid Ōmirov va Kemel Tokayevin yaradiciliği əsasında)	148
42	Xoʻjayev Tohir “Millatga xizmat ilm va oqcha ila boʻlur”	150
43	Xolibekova Omongul Kenjaboyevna Oʻzbek va jahon bolalar adabiyotida fantaziya janrining oʻrni	153
44	Ashurov Baxshillo Sharopovich Bolalar shoiri Dilshod Rajab ijodida mazmuniy barkamollik	155
45	Boltayeva Gulchehra Shokirovna XX asr ozar adabiyotshunosligida muxammas janri tadqiqi	158
46	Boltayeva Gulchehra Shokirovna Muxammaslarning qofiya va vazn xususiyatlari	161
47	Ахмедова Зебинисо Жумакуловна Достонларда тақикларнинг мифологик асослари	164
48	Турсунова Насиба Сўз магияси билан боғлиқ маросимларда ирим-сиримларнинг этнографик ракурсада рганилиши	167
49	Rizoyeva Mehrniso Abduazizovna Mifologik homiy personajlarning tarixiy asoslari	170
50	Quvonov Zarif Najmiddin Komilov – “Xamsa” talqinshunosi	172
51	Xudoyorova Munira Baxronovna Gadoiy qitʼalari: badiiy ifoda va poetik mukammallik	174
52	Sharipova Nigora Nuriddinovna “Hayrat ul-abror”da ustozlar talqini	176
53	Sharipova Raxima Usmon Azim ijodida “Yomgʻir” obrazining badiiy talqini	181
54	Нусратиллоева Дилноза Хуршид Даврон ижодида тил хусусиятлари	183
55	Mansurova Nodira Bobojonovna Mifologik tafakkur izlarining yangicha talqini	185
56	Nizomov Farxod Adabiy anʼana va milliylik	188
57	Шаропова Нилуфар Бахшилло кизи Преображение эстетики в переводе произведений М.Булгакова	191
58	Fayzullayeva Raʼno Sirojiddin Sayyid ijodida mumtoz adabiyot anaʼanalariga izdoshlik	194
59	Muftullayeva Gavhar Yusupovna “Siroj ul-muslimiyn”da Xoja Ubaydulloh Ahror zikri	197
60	Abdumannatova Nafisa Abdumajit qizi “Hotamnoma” asaridagi mifologok va mistik tasvirning lingvofolkloristik tahlili	201
61	Jonpoʻlotova Gulshoda Qobil qizi Usmon Nosirning “Nil va Rim” soneti badiiyati	204
62	Qodirova Hamida Ibrohim Haqqul tadqiqotlarida Choʻlpon shaxsiyati va sheʼriyati tadqiqi	207